

Guruntyi, Házigrány, Istenlejt, Nacsagrom és Nacsapéreg

A címben felsorolt szokatlan hangzású szavak földrajzi nevek a Börzsöny déli szélén fekvő Verőce, illetve Szokolya határában. Csokorba kötésüket az indokolja, hogy mindegyikük német eredetű; keletkezésük ideje pedig még a középkorra nyúlik vissza.

1. *Guruntyi* (*Guruntyi-dűlő*). A verőcei határ délkeleti részén a Dunára lejtő domboldal nevére bumfordisága hívta fel a figyelmemet. Az újabban hétvégi házakkal beépített terület korábban szőlőhegy volt; így ábrázolja Verőce 1776-ban készült térképe, *Grunti* néven.* Ennek alapján minden nehézség nélkül azonosítható a váci püspökség 1578. évi urbáriumában szereplő *Grwnth* nevű szőlőhegygel. A névadás alapjául a *Grund(t)* szó föld, telek, birtok jelentése szolgált. Szokatlannak tűnik, hogy önmagában, jelző nélkül vált földrajzi névvé. A szó szőlőbirtok jelentésére a közvetlenül szomszédos váci határból is van példa: 1503-ban a váci német város esküdtje, Mathias Kerenspess esküdttársának, Matheus Igelpawchnak adta el *Hermansgrundt* nevű szőlőjét. Ezt az 1578. évi urbáriumba *Herman* néven vették fel. Emlékét ma az *Öreg-Hermány* és *Kis-Hermány* helynév őrzi.

A mai *Guruntyi* a szó elejei mássalhangzó-torlódás feloldásával és a *t* palatalizációjával magyar fejlődés eredménye.

A váci püspökség birtokai közé tartozó mezővárosi rangú Verőcén a középkorban a lakosság jelentős része német volt, akiket feltehetően a váci német városiakkal együtt a tatárjárás után telepíthettek ide. A Váccal, a szintén szomszédos és ugyancsak német (Nagy)marossal és a távolabbi Selmecbányával fenntartott családi kapcsolatokat is tárgyaló XIV. századi oklevelekben többségükben német személynévek fordulnak elő (1373: *Nycus Cozpech*, *Nycus Grewffel*, *Petrus Rowger*. 1383: *Marel* asszony). A németek túlsúlyát jelzik az 1373–1383 közötti oklevelek verőcei helynevei; közöttük alig akad egy-egy szláv, illetve magyar név: *Sessel*, *Geech*, *Vrgurperg*, *Alinperg*, *mons Hungarorum* [1578-ban és ma is: *Magyarmál(y)*], *Mikelhungarl*, *Indemhac*, *Inderlazz*, *Fewffel*, *Dwor*, *Czyg*. A török korra csökkent a németek aránya; az 1546. és 1559. évi török defterbe felvett 52, illetve 107 lakosából csak kevés viselt német nevet (*Vinkler*, *Pikolman*, *Mikomom*). 1578-ban viszont a már említett urbárium 23 nevéből 6 a német (*Berhneer*, *Stöber*, *Nykaman*, *Plonk*, *Ssym*, *Ssoam*?). Az 1653-as urbárium 28 nevének többsége magyar; a német családnevek: *Sin*, *Plonk*, *Keller*, *Kodol*(?).

A német etnikum Verőce török kor utáni újratelepítésében is részt vett, de ismereteink szerint az újkorban már nem keletkeztek német helynevek.

* A terjedelem szűkossége miatt általában eltekintek a tételes adatolástól; az adatok többségének forrása megtalálható a terület régészeti lelőhelyeit és középkori történetét feldolgozó kötet Verőcét, illetve Szokolyát, valamint a Vác melletti Naszályt tárgyaló részében (DINNYÉS ISTVÁN–KÓVÁRI KLÁRA–KVASSAY JUDIT–MIKLÓS ZSUZSA–TETTAMANTI SAROLTA–TORMA ISTVÁN: Pest megye régészeti topográfiája 2. A szobi és váci járás. Magyarország régészeti topográfiája XIII/2. Bp. 1993, 246–8, 353–5, 480). Germanisztikai képzettség hiányában csak a legszükségesebb mértékben érintem a földrajzi nevek alapjául szolgáló német szavak jelentésváltozatait.

2. *Istenlejt*. A Verőcét Szokolyától elválasztó hosszasan elnyúló dombhát 266 m tengerszint feletti magasságú része a topográfiai térképeken a múlt század vége óta *Istenlejt-hegy* néven szerepel. A Magyarország földrajzínév-tára Pest megyei füzeté sajátos helyesírással *Isten-lejthegy* alakban tartalmazza. Akárhogyan tagoljuk is, a név egyértelmű alkotórészei ellenére értelmetlen marad. Etimológiáját és mai alakjának kialakulását XVIII. századi források világítják meg.

A XVIII. századon végighúzódott a két falu közötti határvonal miatti per, amelynek iratanyaga a Szokolyát birtokló Esterházy család levéltárában maradt meg (OL P 108. Rep. 93. Fasc. E. No 230.). A tanúvallomásokban több névváltozat szerepel. 1716: *Stainlaith névő hegyen, Stellaiton az hegy tetején*. 1734: *Stanlajt*. 1768: *Stanlajtkutya, Stanlajt ... ezen Szokolyai hegy, Stanlajt, avagy Istenlajt névű hegy ...* (U. o. 170, 172, 355, 370–1, 445. old.). A perhez kapcsolódó, 1770-ben készült térkép 1775-ben rajzolt másolatát az iratok között, 1806-ban készített hiteles másolatát pedig a Verőcén birtokos váci püspökség levéltárában őrizték meg (VPGL 71.). Utóbbi különösen gondos kivitelű részletgazdag és pontos munka, a latin nyelvű térkép helyes alakban tartalmazza a bőséges magyar névanyagot. Ez a térkép a mai *Istenlejt-hegy*-et név nélkül ábrázolja, ettől délre 1 km-nyire, a mai *Király-kő* (helyesebb nevén *Király-kő föle*) helyén látható a *M. Stajnlait* felirat. A verőceiek szerint – amint arra a *Plaga ex parte Ep[isco]patus Istenlajt vocata* szöveg utal – a Szokolyáról a Duna felé folyó patak feletti hegyoldalt nevezték így. A térkép magyarázó szövegében *Stainlajt* és *Istenlajt* alakban fordul még elő.

Véleményem szerint a név eredetileg a hegyoldalra vonatkozott. Fenti adatokból könnyen kikövetkeztethető a német, tkp. 'köves lejtő' jelentésű **Steinleite*, amely az eredeti jelentés elhalványulása után némi ingadozással, a csak helyesírásában magyar *Stajnlajt*-ből kiindulva kiejtéskönnyítés és népetimológia révén nyerte el az *Istenlajt*, majd a végleges *Istenlejt* alakot. A névadást a Szokolyáról a Duna felé folyó Török- (Nagy-, Morgó-)patak mélyrevágódott völgyéből a Morgó és Hártó-kút közötti szakaszon kimerkedő, 70–110 m magas, rendkívül meredek, sziklakibújtásokkal, kőomlásokkal és mély vízmosásokkal tarkított hegyoldal jellege messzemenően indokoltá tette. A név a *hegy* szóval kiegészülve korán – 1716-tól adatolhatóan – átvonódott a lejtő feletti fennsíkra, a köves hegyoldalt ma *Fölöstököm-oldal*-nak nevezik.

A végül is Szokolyának ítélt vitatott terület névadói valószínűen a középkori verőcei németek voltak, de számításba vehetők a szokolyaiak is, ahol, mint látni fogjuk, létezett olyan német elem, amely a helynévadásban is nyomot hagyott. Szokolya Mohács előtti etnikai viszonyairól nincsenek közvetlen adataink; a falu az oklevelekben kivétel nélkül szláv eredetű magyar nevéen (*Zakalya, Zakolya, Zokolya*) szerepel. Ezzel szemben az 1508-tól az 1770-es évekig használt pecsétnyomóján a + S + GIORGI + DE + PA + MARTNAW + 1508 felirat volt. A német *Mart(e)nau* latinos változata vagylagos névként a helyi református egyház kelyhének feliratán is előfordul: DE MARTINAM ID EST ECCLESIAE ORTHODOXAE SZOKOLYANAE 1598. Az 1546-tól induló török és magyar adóösszeírásokban a túlnyomórészt magyar nevek mellett néhány többé-kevésbé biztosan németnek tartható is előfordul: *Hártó* (*Harthul, Hartol, Hartoly*), *Lós* (*Loós, Loss, Lozs*), *Stóber*.

Míndezek az adatok a németek jelenlétét bizonyítják az újkorban már színmagyar Szokolyán. Idekerülésüknek idejét és körülményeit, valamint számarányukat nem ismerjük. A falu vagylagos neve és a helynévadásban betöltött szerepük a családnevekben feltűnőnél nagyobb arányukra utal. A németek egykori jelenlétéről a helyi hagyomány is tudott; PESTY FRIGYES adatközlő, Horváth Lajos jegyző és Hártó János bíró 1866-ban a *Hártó*, *Ponikli* és *Ollé* kortárs családneveket és az alább tárgyalt – földrajzi helyzetüknél fogva biztosan szokolyaiak által alkotott – helyneveket tartották német eredetűnek. (PESTY FRIGYES kéziratos helynévtárából. Hont vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984. 288–9. old. részben hibás olvasatokkal.)

3. Házigrány. Az 1770-ben készült térkép másolatain a falutól alig egy km-re keletre folyó patak neveként *Vallis Hezinger seu Hasengrund* alakban fordul elő. 1866-ban a *Hozigram* szántóföld nevét *Hasengramból* származtatták. Ma *Házigrány* a patak déli oldalán elhelyezkedő szántóföld neve.

Utótagja a *Grund* szó összetételekben előforduló 'völgy' és az ebből levezethető 'árok, patak' jelentésével függ össze. Amennyiben előtagja a *Hase* szónak felel meg, eredeti jelentése 'nyúl- (nyulas-)patak' volt. A helyi magyar nyelvhasználat számára két torlódó mássalhangzó elhagyása, a szóvég átalakítása – talán a nagyszámú -ány végződésű helységnév hatására – és az előtag "értelmessé" alakítása tette elfogadhatóvá.

4. Nacsagrom. A falutól délre folyó patak 1770-ben *Vallis Nacsadren seu Nacsagrund*, 1866-ban *Nacsagrom*, *Nacsagram*, ma *Nacsagromi-árok*, *Nacsagromi-patak*. Utótagjára l. *Házigrányt*, előtagját nem tudom megmagyarázni, talán összevethető a *Nacsa* családnévvel.

5. Nacsapéreg. 1770-ben *Vineae Nacsa berg*, 1866-ban *Nacsapéreg szőlőhegy* (*Nacsaberg*-ből származtatva). Jelentése, elfogadva előtagjának családnévi eredetét: 'Nacsa-hegy'. A tőle északra folyó patak a hegyről kaphatta nevét. Utótagja olyan keveset változott, hogy a földrajzinév-tárba a nyilván svábosnak tartott alak helyett *Nacsapéreg* néven vették fel. A turisztatérképek szerencsére a *Nacsapéreg* változatot viszik tovább.

6. Az 1770-től adathozható német eredetű helynevekhez sorolható még a *Magas-Tax* (1770: *Taks fejezetye*, *Taks-Pataka*. FNESz. 4 2: 64. old. 1864-től ismeri) és az *Ajta-berek* (*Mons Sajtaberg*, *Sajtaberg árka*), ezeket azért nem tárgyalom, mert a Börzsöny belsejében emelkedő hegyek a XVIII. század elején Királyréten működő vasbánya és kohó munkásaitól is kaphatták nevüket.

TORMA ISTVÁN